

JAN CZEKANOWSKI.

ANTROPOLOGJA, ETNOLOGJA I PREHISTORJA.

TREŚĆ: Nauki antropologiczne s. 3. — Antropologia w ścisłym słowa tego znaczeniu s. 5. — Antropologia szczegółowa s. 6. — Antropografia s. 8. — Antropologia ogólna s. 10. — Antropologia i nauki socjologiczne s. 11. — Nauki pomocnicze antropologii s. 13. — Zagadnienia antropologii s. 14. — Literatura s. 16.

Nauki antropologiczne.

Ujęcie nauk antropologicznych krótką, ścisłą i jasną definicją nastrocza bardzo poważne trudności. Pochodzą one stąd, że nawet nauki wyodrębnione w ostatnim stuleciu nie powstały wskutek świadomego i celowego dążenia do wypełnienia luk w schemacie, odgraniczającym poszczególne dziedziny wiedzy na podstawie pewnych konsekwentnie uwzględnianych założeń klasyfikacyjnych. O zakresie zjawisk, badanych przez poszczególne nauki, rozstrzyga zawsze ich rozwój historyczny, określane bardziej względami natury praktycznej niż założeniami teoretycznymi. Samo wyodrębnienie nowej nauki polega na wysunięciu pewnej ilości zagadnień, specjalnie się nadających do współzrędnego opracowywania. Z chwilą, gdy się zaczynają gromadzić środki pomocnicze i powstają placówki naukowe, następują przez to uwarunkowane przesunięcia granic badanych zakresów, przystosowujących się do działalności praktycznej swych pracowników. W dziedzinie nauk antropologicznych powstało w ten sposób połączenie nauki czysto przyrodniczej, badającej właściwości człowieka pod pewnym kątem widzenia, z naukami socjologicznymi, zajmującymi się wytworami działalności ludzkiej, w jedną większą grupę, z

najściślejszą wymianą usług, wspólnymi instytucjami naukowymi i wspólnymi wydawnictwami.

Samo słowo antropologja mówi o zakresie oznaczanej przezeń nauki bardzo mało. Pochodzi ono od greckich słów *άνθρωπος* człowiek i *λογος* = słowo i oznacza zatem zupełnie ogólnie „naukę o człowieku“. Znaczenie tego terminu interpretowano bardzo różnie. ARYSTOTELES antropologami nazywa badających naturę moralną człowieka. W wieku Odrodzenia rozpoczyna się w używaniu nazwy antropologii dwuznaczność trwająca, aż do ustalenia jej zakresu w drugiej połowie XIX wieku. Filozofowie jak KANT, FICHTE, FRIES, CHAVANNES oznaczali tem mianem psychologję i pedagogikę, niektórzy przyrodnicy jak MAGNUS HUNDT, TH. KERKRING, W. COUPER, TEICHMEIER utożsamiali antropologję z anatomją opisową. Jakkolwiek naukowe ujęcie stosunku człowieka do świata organicznego zawdzięczamy już LINNEUSZOWI a zasługę wyodrębnienia historii naturalnej człowieka w odrębną dyscyplinę przypisać należy BUFFON'OWI, nazwa antropologii w tem znaczeniu została użyta jednak dopiero w 1812 przez RUDOLPHI'EGO. Ostateczne wykrystalizowanie się zakresu antropologii i jej stosunku do nauk pokrewnych następuje za ledwie w drugiej połowie minionego stulecia. W latach sześćdziesiątych PAUL BROCA ustalił jej zakres jako nauki, badającej rodzaj ludzki jako całość, z uwzględnieniem jego części i stosunku do pozostałej przyrody. Jakkolwiek jeszcze nieco później E. B. TYLOR ogłosił swą historję kultury pod nazwą „antropologii“, ogólnie przyjęta definicja BROCA wysuwa na miejsce naczelne ogólnoprzyrodnicze i porównawczo-anatomiczne punkty widzenia, nie precyzując stosunku antropologii do nauk socjologicznych, a nawet częściowo wkluczając te ostatnie do jej zakresu. Dopiero w ostatnich dziesięcioleciach zostaje uświadomiony spęcyficzny punkt widzenia antropologii, badającej rodzaj ludzki jako biologiczne podłoże zjawisk społecznych.

Przyczyny tak długiego nieuświadamiania sobie przez antropologów zasadniczego punktu widzenia swej nauki doszukiwać się należy w fakcie, że do niedawna składali się oni prawie wyłącznie z anatomów i lekarzy, nie obznajomionych z naukami socjologicznymi i rozpatrujących nową dziedzinę w perspektywie swych studjów przygotowawczych. Jak żywiołowe było jednak parcie

badanego materiału na badaczy, nie uświadamiających sobie całości kształtu badanych stosunków, to najlepiej ilustruje fakt, że już w czasach, gdy definicja BROCA stanowiła podstawę oficjalnych poglądów, antropologia połączyła się z etnologią, etnografią i archeologią prehistoryczną w jedną większą grupę t. z. nauk antropologicznych.

Antropologia w ścisłym słowa tego znaczeniu.

Odgraniczenie antropologii w ścisłym słowa tego znaczeniu od nauk socjologicznych nie następuje żadnych trudności. Gdy antropologia bada właściwości ciała ludzkiego i jego przyrodzonych funkcji, tamte zajmują się wytworami działalności ludzkiej. Tak na przykład badanie zębów jako właściwości rasowej lub przejawu zwyrodnienia należy do antropologii, gdy badanie zęba spiłowanego wskutek panujących zwyczajów nie należy już do antropologii. Zajmować się nim będą etnologja lub etnografja, gdy pochodzi on ze szczęki przedstawiciela szczepu żyjącego, i archeologia prehistoryczna, gdy mamy do czynienia z wykopaliskiem. Obojętne jest przytem, czy spiłowanie to jest wynikiem świadomie przeprowadzonej operacji, przy święcie wtajemniczenia np., czy też skutkiem ciągłego trzymania fajki w ustach.

Odgraniczenie antropologii od innych nauk przyrodniczych, badających człowieka, następuje natomiast znaczne trudności. Nie posiadamy bowiem tutaj tak prostych i powszechnych kryterjów.

Przeciwstawiając biologję jako naukę ogólną, zajmującą się ogólnymi właściwościami organizmów, botanice i zoologii jako naukom szczegółowym, gromadzącym wiadomości o konkretnych kategorjach organizmów, stwierdzić musimy, że linja odgraniczająca te dwa rodzaje nauk powinna rozczłonkować antropologję na dwie części, antropologję ogólną i antropologję szczegółową. W rzeczywistości historycznie ustalił się podział na trzy części:

Antropologję szczegółową,

Antropografję albo antropologję etniczną i

Antropologję ogólną,

z których dwie pierwsze w zupełności a ostatnią częściowo należy zaliczyć do nauk szczegółowych.

Antropologia szczegółowa gromadząc, systematyzując i wiążąc se sobą wiadomości o właściwościach człowieka jako

przedstawiciela swego gatunku zajmuje się zjawiskami, będącymi przedmiotem badania innych nauk przyrodniczych. Do zakresu antropologii należą oczywiście zjawiska stanowiące przedmiot badania anatomji, embriologii, fizjologii, psychologii i patologji. Nauki te nie stanowią jednak części składowych antropologii. Do zakresu antropologii wchodzimy bowiem dopiero wówczas, gdy badane przez nas zjawiska rozpatrujemy z porównawczego punktu widzenia i wysuwamy na plan pierwszy różnice pomiędzy grupami składowymi rodzaju ludzkiego.

Antropografja daje monograficzne przyrodnicze opisy, mniej lub więcej wskutek krzyżowania wyrównanych, mieszanin ludzkich i dąży do określenia ich składników. Rejestrując fakty i dając ich opisy należy ona bezwzględnie do nauk szczegółowych, nie znajdując jednak przy powyższem ujęciu antropologii szczegółowej tam miejsca dla siebie, stanowi część samodzielną.

Antropologja ogólna co do swej budowy nie jest tak jednolita, jak antropologja szczegółowa. Z antropologją ogólną w ścisłem słowa tego znaczeniu, zajmującą się ogólnymi prawami biologicznymi, zlały się historycznie nauki szczegółowe, nie znajdujące miejsca dla siebie w obydwu wyżej omówionych działach. Wskutek tego całość rozpada się na kilka odrębnych działów jak:

Antropologja ogólna w ścisłem słowa tego znaczeniu,
Antropologja zoologiczna,
Antropologja ras i
Antropologja społeczna.

Wspólne wszystkim jest tylko to, że operuje się w nich takimi uogólnieniami jak: gatunek, rasy, typy. Poszczególne działy zajmują się przytem badaniem ich stosunku do ogólnych praw biologicznych i innych gatunków i wyjaśniają ich stosunek do grup etnicznych i społecznych i do wpływu środowiska społecznego.

Antropologja szczegółowa.

Odgraniczenie zjawisk, stanowiących zakres anatomji, fizjologii, psychologii i patologji w zasadzie nie przedstawia trudności. Pierwsza zajmuje się organami, druga ich funkcjami, trzecia psychicznymi odpowiednikami tych ostatnich; patologja wreszcie bada przejawy chorobliwe we wszystkich tych dziedzinach. Stosunek

antropologii szczegółowej do wszystkich tych nauk jest zupełnie jednaki i odpowiada najzupełniej stosunkowi anatomji porównawczej do zoologii.

Gromadząc wiadomości o organizmach na pojedynczych kartkach, moglibyśmy je usystematyzować w ten sposób, by każdy gatunek dostał jedną kolumnę szuflad, z których każda byłaby przeznaczona dla wiadomości o pewnym organie. Umieszczając szuflady poświęcone temu samemu organowi na tym samym poziomie, znajdziemy się w dziedzinie zoologii albo anatomji porównawczej zaleźnie od tego, czy będziemy przy naszym opisie naprzód brali pod uwagę poszczególne kolumny czy też poszczególne poziomy szuflad.

Stojąc na zoologicznym, w ścisłym słowa tego znaczeniu, punkcie widzenia bierzemy pod uwagę poszczególne pionowe kolumny szuflad i, dając monograficzny obraz gatunku, omawiamy wiadomości o poszczególnych organach zawarte w szufladkach umieszczonych jedna nad drugą. Porównawczy anatom zwraca swą uwagę na szuflady jednego poziomu i dając monografię jednego organu omawia go po kolei u różnych gatunków. Ten odmienny sposób traktowania pociąga za sobą to, że w podręcznikach zoologii rozdziały książki są poświęcone gatunkom a paragrafy poszczególnym organom, gdy w podręcznikach anatomji porównawczej rozdziały są poświęcone organom, a paragrafy omawiają dany organ u poszczególnych gatunków.

Zestawienie powyższe można uzupełnić umieszczając w każdej szufladzie od tyłu ku przodowi wiadomości o rozwoju danego organu u danego gatunku w okresie embrjonalnym. Wtenczas, gdy posuwanie wzdłuż dwu przedtem omówionych osi daje nam zoologję i anatomję porównawczą, posuwanie się wzdłuż trzeciej osi daje nam embriologję.

Ograniczając nasze rozważania do gatunków wymarłych zamykamy się w granicach paleontologii.

Przechodząc do nauk, zajmujących się opisem właściwości człowieka, widzimy że zarówno anatomja, jak fizjologja, psychologja i patologja dają nam monograficzny opis człowieka rasy białej. Dopiero uczeni japońscy w ostatnich dziesięcioleciach zajęli się opracowaniem odpowiednich nauk dla rasy żółtej. Opracowania rasy czarnej zostały na szerszą skalę rozpoczęte jeszcze

później. Zajmując się temi samemi zjawiskami, przechodząc jednak do porównawczego ich rozpatrywania u różnych części składowych rodzaju ludzkiego przechodzimy już od tych nauk monograficznych do antropologii szczegółowej. Mimo zasadniczej różnicy w punkcie widzenia w praktyce odgraniczenie tych nauk nie bywa tak bezwzględnie przeprowadzane. Szerszy horyzont porównawczy ożywia i pogłębia z natury rzeczy bardziej suche przedstawienia monograficzne. Tak na przykład LOTH pisząc swą pracę „Beiträge zur Anthropologie der Negerweichteile“, daje nietylko podstawową monografię miologii (anatomji mięśni) murzynów, bogato ilustrowaną materiałem porównawczym, w ostatniej części swego dzieła, porównywując rasy czarną, białą i żółtą przychodzi już do dziedziny antropologii szczegółowej.

Uwzględniając wyżej powiedziane widzimy, że zakres antropologii szczegółowej stanowi zbadanie cech człowieka (anatomicznych, fizjologicznych etc.) z punktu widzenia różnorodności ras i odmian. Opisy cech uzupełniają zazwyczaj wiadomości co do ich rozpowszechnienia geograficznego. W ostatnich czasach zaczęto zwracać baczniejszą uwagę na ich zmienność, zmiany w rozwoju osobnika, korelacje i t. p. własności ogólnej natury biologicznej.

Wobec tego, że antropologia szczegółowa jest najlepiej opracowanym i najbardziej nadającym się do elementarnego traktowania działem antropologii, stanowi ona też zazwyczaj podstawowy zrąb wykładanych kursów antropologii. Ten typ reprezentują zarówno stary podręcznik TOPINARD'A jak też i nowy MARTIN'A.

Antropografja.

Stosunek antropografji do innych gałęzi antropologii i nauk socjologicznych wymaga bliższego omówienia. Zmusza nas do tego już na pierwszy rzut oka zupełnie paradoksalny fakt, że naukę co do swej treści zupełnie przyrodniczą tak wybitny antropolog jak PAUL BROCA mógł nazwać etnologją. Imieniem tem zaś oznaczamy powszechnie jedną z nauk socjologicznych, zajmującą się wytworami działalności ludzkiej, a nie przyrodniczymi właściwościami człowieka.

Antropografja opisuje właściwości przyrodnicze grup ludzkich złożonych z osobników współżyjących ze sobą jako grupy

etniczno-społeczne i terytorjalne. Pod współżyciem rozumiemy tutaj nie tylko wykrzyżowywanie się, ale też i uleganie tym samym doborom. Skutkiem tego współżycia jest wytwarzanie się z czasem pewnych wspólnych, mniej lub więcej wyrównanych, właściwości fizycznych i psychicznych, nadających tym grupom pewną fizjognomję. Grupy tego rodzaju, takie lokalne mieszaniny, oznaczamy z biologicznego punktu widzenia jako „populacje“. Opis przyrodniczy populacji, dążący do oznaczenia ich składników biologicznych, stanowi przedmiot antropografji.

Dział antropografji zajmujący się materiałem kostnym, okresów pre- lub proto-historycznych bywa zazwyczaj wyodrębniany jako paleoantropologja (protoantropologja). Wyodrębnienie to znajduje swe uzasadnienie w konieczności stosowania specjalnych metod badania i ścisłej kooperacji z archeologami prehistorycznymi.

Stosunek antropografji do nauk socjologicznych jest konsekwencją tego, że opisując populacje natykamy się na granice etniczne i społeczne, warunkujące, wraz z czynnikami geograficznymi, kojarzenie się osobników obydwu płci i przebieg doborów. Zjawiska badane przez antropografję, należąc w zupełności do zakresu nauk przyrodniczych, są mimo to w poważnym stopniu kształtowane przez procesy historyczne i społeczne.

Grupy etniczno-społeczne mają tendencję do wyrównywania się nie tylko pod względem swej kultury materialnej i duchowej, ale też i pod względem swego składu antropologicznego, zarówno drogą wewnętrznych migracji, jak też i krzyżowań. Kierunek zaś, w którym przebiegają te procesy o bardzo nierównej zresztą szybkości, wytyka działalność ludzka, kształtująca grupy etniczno-społeczne, stanowiące wyniki mniej lub więcej świadomej pracy organizacyjnej.

Powyższe wyjaśnienia pozwalają nam stwierdzić, że antropografja pod względem ujęcia materiału jest najbliższą anatomji i innym naukom szczegółowym o charakterze monograficznym. Zachodząca między niemi różnica ogranicza się tylko co do treści. Różnica ta nie jest przytem zasadniczą, ale tylko konwencjonalną, zwyczajem ustaloną. Antropografja ześrodkowuje się bowiem na cechach mocno zróżniczkowanych, t. j. wykazujących znaczne różnice u grup zresztą bliskich sobie, jak np. ludność różnych powiatów

Kongresówki. Cechy tego rodzaju, wskutek swej zmienności, a też i odmiennej techniki postrzegania zajmują anatomów, fizjologów i patologów bardzo mało i zostały, że się tak wyrażę, ustąpione antropologii. Do tej kategorii należą kształty zewnętrzne ciała i kości (czaszki), dalej cechy fizjologiczne, jak różnice w wieku dojrzewania płciowego, skłonności do pewnych chorób i t. p.

Pomieszanie terminów antropografja lub antropologja opisowa i etnologja, jakie spotykamy w literaturze antropologicznej francuskiej, wywołane zostało tem, że populacje uświadamiamy sobie zazwyczaj jako grupy etniczne. Utożsamianie ich jest jednak tylko wtenczas słuszne, gdy chodzi o małe szczepy, izolujące się zupełnie od swoich sąsiadów obcoplemiennych. Zazwyczaj jednak ani szczepy współżyjące na jednym terytorjum nie izolują się absolutnie, ani też szczepy zamieszkujące większe terytorja nie są pod względem antropologicznym jednolite i rozpadają się na różne, względami geograficznymi i historycznymi uwarunkowane, populacje.

Dlatego też w antropografji dawniejszej, bardziej lekceważącej różnice terytorjalne, na porządku dziennym były sumaryczne prace o antropologii polaków, żydów, rusinów i t. p. charakterystyki fizyczne. Współcześni antropologowie wysuwają natomiast bardziej terytorjalny punkt widzenia.

Antropologja ogólna.

Wobec wewnętrznej różnorodności antropologii ogólnej, stosunek jej do nauk pokrewnych należy w każdym jej dziale rozpatrywać osobno. Stosunek ten jest w każdym dziale różny i dotyczy nauk bardzo różnych.

Antropologja ogólna w ścisłym słowatęgo znaczeniu zajmuje się systematyzacją ogólnych biologicznych praw w stosunku do człowieka. Prace tego działu gromadzą opisy form przejawiania się takich ogólnych właściwości biologicznych, jak zmienność indywidualna, dziedziczność i rozmnażanie, przebiegu procesów biologicznych jak krzyżowanie, dobór i reakcje na oddziaływanie środowiska. Dział ten stanowi poprostu część biologji ogólnej, ograniczonej do człowieka jako przedmiotu badań.

Antropologja zoologiczna bada stosunek człowieka jako gatunku do jego najbliższych krewniaków, a więc przede wszystkim do małp człekokształtnych i innych prymatów. Przez

względ na to stanowi ona tylko, przedmiotem swych badań do tych gatunków ograniczoną, część anatomji porównawczej najwyższych ssaków.

Antropologja ras zajmuje się wyjaśnieniami stosunków pokrewieństwa pomiędzy podgrupami rodzaju ludzkiego. Pod oceną stosunku pokrewieństwa rozumie się przytem wnioski co do większej lub mniejszej wzajemnej ich bliskości, oparty na podobieństwie cech, przy uwzględnieniu różnic w wartości takowych. W tym dziale przedmiotem badania nie są populacje, jak to miało miejsce w antropografji, ale te zasadnicze składniki, które, wchodząc do różnych grup terytorjalnych i etnicznych w różnym stosunku ilościowym, warunkują ich odrębną właściwość antropologiczną. Składniki zasadnicze populacji, te, że się tak wyrażę, pierwiastki antropologiczne, oznaczają się powszechnie jako typy antropologiczne. Większą ilość takich bliskich sobie typów tworzy dopiero rasę, stanowiącą zupełnie analogiczny wytwór analizy antropologicznej, a nie jednostkę daną nam już w przyrodzie. Antropologja ras stanowi właściwie systematykę rodzaju ludzkiego. Operując jednak pojęciami otrzymanymi drogą mozolnej analizy antropologicznej, znajduje się ona w położeniu bez porównania cięższem niż systematyka zoologiczna, mająca do czynienia z dużo jaskrawszymi różnicami.

Antropologja społeczna bada zarówno wpływ środowiska społecznego na cechy przyrodnicze człowieka, jak też i stosunek jednostek antropologicznych, ras i typów, do grup społecznych. Tutaj należą zarówno zagadnienia uzdolnień rasowych jak też i degeneracji. Sposób oddziaływania środowiska, tak organicznego jak i nieorganicznego, jest bowiem uwarunkowany stanowiskiem społecznem jednostki.

Antropologja i nauki socjologiczne.

Ustaliwszy stosunki, zachodzące pomiędzy poszczególnymi działami antropologji należy jeszcze w ogólnych zarysach wyjaśnić wzajemny stosunek nauk socjologicznych, zaliczanych do nauk antropologicznych.

Przeciwstawiając socjologję ogólną socjologji opisowej i ujmując pierwszą jako ogólną teorię zjawisk społecznych, precyzujemy tę ostatnią jako naukę szczegółową, zajmującą się rejestracją

i klasyfikacją zjawisk społecznych, stanowiących równocześnie przedmiot badania etnografji, etnologji i historii kultury. Nauki te stanowią w istocie trzy postacie socjologii opisowej i różnią się między sobą tylko punktem widzenia. Wzajemny ich stosunek odpowiada najzupełniej stosunkowi, zachodzącemu między zoologją, anatomią porównawczą i embriologją. Etnografja daje nam monograficzne opisy poszczególnych ludów, starając się o możliwie wyczerpujące przedstawienie ich instytucyj społecznych i przedmiotów kultury materialnej. Etnologja ujmuje te same zjawiska porównawczo, kładąc nacisk na różnice zachodzące u poszczególnych ludów. Historia kultury bada rozwój tych samych zjawisk w czasie.

Ograniczając badania do przedmiotów kultury materialnej okresów minionych zamykamy się w dziedzinie archeologji, względnie archeologji prehistorycznej, jeśli wchodzi w rachubę przedmioty z okresów prehistorycznych.

Konieczność stosowania metod specjalnych i nierównomierność w nagromadzeniu się materiałów, stanowiących wytwory życia warstw wyższych społeczeństw cywilizowanych, spowodowały wyodrębnienie bardziej zwartych kompleksów zagadnień w odrębne dyscypliny jeszcze przedtem, zanim zaczęto odczuwać potrzebę szerszych uogólnień. W ten sposób wydzieliły się nauki językoznawcze, badania nad literaturą, nauki historyczne, jurydyczne i zakres socjologii opisowej zredukował się do rejestracji i klasyfikacji wytworów życia społeczeństw pierwotnych i warstw niższych (aintelektualnych) społeczeństw cywilizowanych.

Uwzględniając to, momentami rozwoju historycznego nauki podyktowane, zwężenie zakresu, powyżej podane ujęcie etnografji, etnologji i historii kultury najlepiej ujmuje współczesny stan wiedzy. Zaznaczające się niekiedy tendencje do zwężenia zakresu etnografji do badań nad kulturą materialną, etnologji do badań nad kulturą duchową (religią pierwotną) a socjologii do badań nad instytucjami należy uważać za przejawy braku perspektywy ogólnej, zupełnie tak samo jak utożsamienie etnologji z antropografją u starych antropologów francuskich, utrudniające prostą i przejrzystą klasyfikację nauk.

Zasługuje na podkreślenie, że w literaturze antropologicznej zachowały się i inne ślady niedawnego jeszcze mieszania zakresów antropologji i socjologii opisowej. Najwyraźniej występują one

oczywiście w literaturze angielskiej, pozostającej pod stosunkowo największym wpływem poglądów E. B. TYLOR'A. Dotychczas spotykamy się tam jeszcze z oznaczaniem prac etnologicznych lub nawet folklorystycznych, badających wierzenia, przesady i literaturę ludową, mianem prac antropologicznych. Francuzi bardzo często mianem antropologii prehistorycznej oznaczają archeologję prehistoryczną. KRZYWICKI i MARTIN przeciwstawiają antropologii fizycznej antropologję psychiczną i ujmują tem mianem etnologję.

Nauki pomocnicze antropologii.

Przy omawianiu zakresu antropologii szczegółowej zostało już zaznaczone, że anatomja, fizjologja, psychologja i patologja stanowią podstawę antropologii jako nauki przyrodniczej. Nie można ich wskutek tego uważać za nauki pomocnicze w ściślejszem słowa tego znaczeniu. Jako właściwe pomocnicze nauki przyrodnicze należy wymienić na pierwszym miejscu geografję i geologję.

Geografja, stanowiąc ogólną teorię środowiska, zajmuje w stosunku do antropologii stanowisko podobne jak w stosunku do zoologii i botaniki. Ujmuje ona przedewszystkiem zagadnienia możliwości rozpowszechnień, dając pozatem ogólny obraz środowiska i jego wpływu na człowieka. Kompleks zagadnień rubieżnych antropologii i geografji jest powszechnie ujmowany pod mianem antropogeografji i tworzy dziedzinę analogiczną do zoogeografji.

Geologja, pozwalając na ustalenie chronologii i zmian obrazu środowiska geograficznego w okresach minionych, równorzędnie z archeologją prehistoryczną jest najważniejszą nauką pomocniczą paleoantropologii.

Z nauk socjologicznych największe znaczenie dla antropologii posiadają socjologja opisowa, nauki językoznawcze i historja. Dostarczają one nam wiadomości zarówno co do ruchów migracyjnych, jak też i kierunków, w których przebiegały procesy wyrównawcze krzyżowań w przeszłości. Dostarczają one nam jednym słowem materiałów co do przeszłości mniej odległej rodzaju ludzkiego. Uwzględniając fakt, że rozpowszechnienie każdego zjawiska kultury, tak materialnej jak i duchowej, zaznacza nam kierunek, w którym przebiegały ongi procesy wyrów-

nawcze w grupach etniczno-społecznych i, licząc się z różnicami szybkości z jaką procesy te przebiegają w różnych kategoriach zjawisk, otrzymujemy podstawę do rekonstruowania przeszłości w teraźniejszości.

Metody badania antropologicznego opierają się na statystyce matematycznej, której dział przystosowany do badań biologicznych oznacza się powszechnie mianem biometrii. Zastosowania biometrii w antropologii są większe niż w innych dziedzinach nauk biologicznych dzięki temu, że w ciągu ostatnich dziesięcioleci opracowano bardzo starannie technikę pomiarów, a konieczność porównywania grup o subtelnych różnicach stwierdziła niedostateczną dokładność ogólnych jakościowych opisów, stosowanych z powodzeniem w zoologii.

Zagadnienia antropologii.

Kończąc omawianie zakresu antropologii i jej stosunku do nauk pokrewnych i pomocniczych, zestawimy najważniejsze typy zagadnień, wysuwanych przez poszczególne jej działy. Zestawienie to scharakteryzuje najlepiej metody i dążenia naszej nauki.

Antropologia ogólna w ścisłym znaczeniu tego słowa, stawia zagadnienia ujmowania zmienności, indywidualności, dziedziczności, krzyżowania, doborów i reakcji na oddziaływanie środowiska.

Antropologia zoologiczna wysuwa zagadnienie pokrewieństwa człowieka z innymi gatunkami na podstawie podobieństwa i zamyka wyniki hipotezą co do pochodzenia (filogeneza).

Antropologia ras stawia te same pytania w stosunku do biologicznych składników rodzaju ludzkiego, które poznajemy drogą analizy populacji.

Antropologia społeczna wysuwa zagadnienia oceny różnicy w składzie antropologicznym (rasowym) warstw i analizy, zarówno wpływu czynników społecznych (środowiska) na cechy fizyczne i psychiczne człowieka, jak też i wpływu czynników rasowych na cechy grup etnicznych i społecznych. To ostatnie zagadnienie ujmujemy zazwyczaj jako zagadnienie nierówności ras ludzkich.

Antropografia stawia nas przede wszystkim przed zagadnieniem opisu antropologicznego populacji, to jest w praktyce

grup etnicznych lub terytorjalnych pod względem ich składu antropologicznego.

Dla paleoantropologii najważniejsze znaczenie posiada zagadnienie określania antropologicznego, to jest orzekanie na podstawie cech pewnego osobnika (czaszki) o jego przynależności do pewnej populacji, względnie rasy lub typu antropologicznego.

Antropologja szczegółowa, dając przegląd cech antropologicznych, wysuwa zagadnienie oceny ich wartości. Ilość cech antropologicznych jest nieskończenie wielka: Przy badaniu musimy się ograniczyć do niewielu, wystarczających do zorientowania się co do zróżnicowania rodzaju ludzkiego, jego rozsiedlenia, zachodzących w nim zmian i charakteru przebiegających w nim procesów antropologicznych.

Kończąc to zestawienie zagadnień antropologii musimy poświęcić jeszcze słów parę zagadnieniu dydaktycznego przedstawienia antropologii.

Przy systematycznym przedstawianiu całokształtu antropologii w podręczniku, poszczególne działy nie mogą być traktowane w podanym powyżej porządku, wysuwającym na miejsca naczelne działy bardziej ogólne. Antropologja ras nie może być przedstawiona, zanim antropografja nie wyodrębni ich drogą analizy z populacji, a antropologja społeczna nie przeprowadzi poprawki, eliminującej wpływ różniczkujący środowiska społecznego. Zupełnie tak samo nie możemy się zająć temi dwoma działami, zanim antropologja szczegółowa nie obznajomi nas z właściwościami cech antropologicznych. Dlatego też punkt wyjścia stanowi przedstawienie antropologii szczegółowej, obznajamiające stopniowo nietylko z właściwościami cech antropologicznych i ich rozpowszechnieniem, ale też i z elementarnymi metodami statystycznymi, pozwalającymi na ujmowanie różnic i związków.

Całokształt antropologii wyraźnie zarysował się dopiero w połowie minionego stulecia, jakkolwiek poważne traktowanie naukowe wielu z nich stało się możliwe dopiero w ostatnich lat dziesiątkach, a stworzenie równomiernie opracowanej całości w ramach tutaj zaznaczonych jest jeszcze sprawą przyszłości.

LITERATURA.

- BROCA P., Anthropologie. Dictionnaire encyclopédique des Sciences médicales, Paryż 1866, T. V, s. 276, przedrukowane w Mémoires d'Anthropologie de Paul Broca, Paryż 1871, T. I, s. 1—41.
- DORSEY G. A., Physical Anthropology. Science 1897, N. S. T. VI, s. 109.
- FISCHER E., Sozialanthropologie und ihre Bedeutung für den Staat. Freiburg 1910.
- GRAEBNER F., Methode der Ethnologie. Heidelberg 1911. (Kulturgeschichtliche Bibliothek T. I.)
- HAGEN B., Ueber Entwicklung und Probleme der Anthropologie. Ber. Senckenberg. Naturforsch. Gesellschaft. Frankfurt n/M. 1900.
- KRZYWICKI L., Kurs systematyczny Antropologii. Warszawa 1897.
- „ Nauki antropologiczne. Poradnik dla samouków, Warszawa 1898, T. I, s. 170—231.
- LEHMANN-NITSCHKE R., Palaeoanthropologie. Globus 1906, T. LXXXIX, s. 222—224.
- LOTH E., Beiträge zur Anthropologie der Negerweichteile. Stuttgart 1912.
- MANOUVRIER L., Le classement universitaire de l'Anthropologie. Revue de l'École d'Anthropologie de Paris 1908, T. XVII, s. 75—96, 109—119; 1910, T. XX, s. 391—409.
- MARTIN R., Anthropologie als Wissenschaft und Lehrfach. Jena 1901.
- „ System der (physischen) Anthropologie und Anthropologische Bibliographie. Correspondenzblatt d. D. G. f. A. E. u. U. 1907, T. XXXVIII, s. 105—119.
- „ Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung. Jena 1914.
- MORSELLI E., Etnologia e Etnografia, Archivio per l'Antropologia e la Etnologia. Florencia 1911, T. XLI, s. 1.
- PEARSON K., The Grammar of Science. Londyn 1900.
- PONIATOWSKI S., O metodzie historycznej w etnologji i znaczeniu jej wyników dla historii. Warszawa 1919. Odb. Przeglądu Historycznego T. I.
- SCHLAGINHAUFEN O., Die Anthropologie in ihren Beziehungen zur Ethnologie und Praehistorie. Jena 1913.
- SCHMIDT E., Das System der Anthropologischen Disziplinen. Internationales Centralblatt f. Anthr., Ethn. u. Urg. 1897, T. II, s. 97.
- SCHMIDT P. W., Die moderne Ethnologie. Anthropos, Mödling 1906, T. I, s. 97.
- SCHWALBE G., Ziele und Wege einer vergleichenden physischen Anthropologie. Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie, Stuttgart 1899, T. I, s. 1—15.
- SMOLUCHOWSKI M., Poradnik dla Samouków, Warszawa, 1917, T. II, s. 3—62.
- TOPINARD P., Anthropologie, Ethnologie et Ethnographie. Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris 1876, S. II, T. XI, s. 199—229.
- „ Éléments d'Anthropologie Générale. Paryż 1885.